

БӨЛІМ: TURAN UNIVERSITY / UNIVER / СТУДЕНТ

Қазақстан Ішкі Істер Министрлігінің өсуі мен дамуы

ЖАРИЯЛАНДЫ
08.05.2025СІЛТЕМЕ
https://bilimger.kz/178918/

Тұрғанбек Нурислам Маратбекұлы

Ғылыми жетекші: Ф.ғ.к қауымдастырылған профессор **Тулекова Гулжан Хажмуратовна**

«Тұран» университеті, «Юриспруденция» сериясы
УДК: 351.74

Аңдатпа:

Мақалада тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан бастап Қазақстан Республикасы Ішкі Істер Министрлігінің қалыптасуы мен дамуының тарихи кезеңдері қарастырылған. Негізгі реформалар, институционалдық қайта құрулар, кадр саясаты, сондай-ақ ІІМ-нің қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі және құқықтық тәртіп саласындағы мемлекеттік саясатты іске асырудағы рөлі талданған. Ведомствоның халықаралық ынтымақтастығы мен цифрлық трансформациясына ерекше назар аударылды. Жұмыс нормативтік актілерге, ресми статистикаға, ғылыми жарияланымдарға және салыстырмалы талдауға негізделген.

Кілт сөздер: ҚР ІІМ, полиция, реформалар, қоғамдық қауіпсіздік, құқық қорғау жүйесі, Қазақстан, цифрландыру.

Университет «Туран», серия «Юриспруденция»

Тұрғанбек Н.М

Университет «Туран»

Рост и развитие Министерства внутренних дел Казахстана

Аннотация:

В статье рассмотрены исторические этапы становления и развития Министерства внутренних дел Республики Казахстан с первых лет независимости. Проанализированы

основные реформы, институциональные преобразования, кадровая политика, а также роль МВД в обеспечении общественной безопасности и реализации государственной политики в области правопорядка. Особое внимание было уделено международному сотрудничеству и цифровой трансформации ведомства. Работа основана на нормативных актах, официальной статистике, научных публикациях и сравнительном анализе.

Ключевые слова: МВД РК, полиция, реформы, общественная безопасность, правоохранительная система, Казахстан, цифровизация.

University «Turan», series «Jurisprudence»

Turganbek N. M «Turan» University

Growth and development of the Ministry of Internal Affairs of Kazakhstan

Abstract:

This article examines the stages of formation and development of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan since the country gained independence. The main reforms, institutional changes, personnel policy, as well as the Ministry's contribution to ensuring public safety and law and order are analyzed. Special attention is paid to international cooperation and digital transformation. The research is based on legal documents, official statistics, scientific sources and comparative analysis.

Keywords: Ministry of Internal Affairs, police, reforms, public safety, law enforcement system, Kazakhstan, digitalization.

Кіріспе

Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігі (ҚР ИІМ) қоғамдық қауіпсіздікті, құқықтық тәртіпті, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды, сондай-ақ қылмыстық жазаларды орындауды қамтамасыз ететін мемлекеттік биліктің базалық институттарының бірі болып табылады. 1991 жылы тәуелсіздік алғаннан бері Қазақстан тиімді, ашық және азаматтарға бағытталған құқық қорғау жүйесін құру жолына түсті.

Мұндай жағдайда ҚР ИІМ кеңестік қағидаттарға негізделген құрылымнан құқықтық тәртіпті қорғау саласындағы халықаралық стандарттарға сәйкес келуге ұмтылатын қазіргі заманғы мемлекеттік органға айнала отырып, елеулі өзгерістерге ұшырады. Өзгерістер институционалды құрылымға да, кадр саясатына, цифрландыруға және қоғаммен өзара іс-қимылға көзқарастарға да әсер етті.

Осы мақала ҚР ИІМ-нің қалыптасуы мен дамуының негізгі кезеңдерін, оның ішкі

қауіпсіздік саласындағы мемлекеттік саясатты іске асырудағы рөлін талдауға, сондай-ақ одан әрі реформалаудың сын-қатерлері мен перспективаларын бағалауға арналған.

Негізгі бөлім (әдістеме, нәтижелер).

Қазақстан ИИМ қалыптасуының тарихи кезеңдері

1991 жылы тәуелсіздік жарияланғаннан кейін Қазақстан Республикасының алдында ішкі қауіпсіздікті қамтамасыз етудің дербес жүйесін қалыптастыру міндеті тұрды. Бұрын орталықтандырылған кеңестік құқық қорғау жүйесінің бөлігі болған Ішкі істер органдары өздерінің функцияларын, мақсаттары мен құрылымын қайта қарауды қажет етті.

Алғашқы қадамдардың бірі 1992 жылы ішкі істер министрлігі туралы жаңа ережені қабылдау болды, ол ішкі істер министрлігінің атқарушы биліктің дербес мемлекеттік органы ретіндегі мәртебесін заңды түрде бекітті. Құжатта қоғамдық тәртіпті сақтау, қылмысқа қарсы күрес, азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және қылмыстық жазаларды орындаудың негізгі бағыттары айқындалды.

1990 жылдар бойы басқаруды орталықсыздандыру, ИИМ құрылымын оңтайландыру, артық буындарды жою және милитаризацияланған модельден полиция қызметінің азаматтық формасына көшу бойынша шаралар жүзеге асырылды. Бұл шаралар кадр саясатындағы реформалармен қатар жүрді, соның ішінде кәсіби даярлаудың көп деңгейлі жүйесіне көшу, бейінді оқу орындарын құру және қызметкерлерді іріктеудің жаңа стандарттарын енгізу.

Онжылдықтың соңына қарай полиция қызметінің әлеуметтік бағдарын күшейту, қызмет көрсету жағдайларын жақсарту, сондай-ақ халықпен кері байланыс орнату бойынша қадамдар жасалды. Мұның бәрі 2000 жылдардың басындағы кейінгі институционалдық және құқықтық реформалардың негізі болды.

Реформалардың негізгі кезеңдері және институционалдық өзгерістер

Қазақстан Ішкі істер министрлігінің қазіргі тарихы құқық қорғау жүйесінің тиімділігін, ашықтығы мен кәсібилігін арттыруға бағытталған реформалаудың дәйекті кезеңдерімен сипатталады. Қайта құру стратегиясын айқындаған негізгі құжаттардың бірі 2012 жылдан бастап іске асырылып келе жатқан Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасы болды. Онда ішкі істер органдарын жаңғыртуға, репрессиялық функцияларға емес, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға бағытталған модельге көшуге ерекше назар аударылады.

Трансформацияның маңызды кезеңі 2018 жылы ұсынылған ҚР Президентінің бастамасы болды, оның шеңберінде институционалдық реформалардың жаңа толқыны

іске қосылды:

ІІМ әкімшілік аппараты санының қысқаруы жергілікті жерлерде ішкі істер органдарының ұтқырлығы мен басқарылуын арттыра отырып, ресурстарды жедел және учаскелік қызметтердің пайдасына қайта бөлуге мүмкіндік берді;

ІІМ, Бас прокуратура және басқа органдар арасындағы функцияларды оңтайландыру өкілеттіктердің қайталануын жоюға, құқық қорғау органдарының іс-әрекеттерінің ашықтығы мен есептілігін арттыруға мүмкіндік берді;

Азаматтармен өзара іс-қимылдың жаңа стандарттарын енгізуді, цифрлық платформаларды пайдалануды, сондай-ақ құқық бұзушылықтардың алдын алу жөніндегі өкілеттіктерді кеңейтуді қоса алғанда, учаскелік инспекторлар мен патрульдік қызмет институтын реформалау.

Қайта құрудың орталық бағыттарының бірі «полиция қызмет ретінде» бағдарламасын жүзеге асыру болды, оның мақсаты құқық қорғау қызметінің ескірген жазалаушы моделінен Халықпен серіктестікке бағытталған сервистік модельге көшу болып табылады. Бұл бағдарлама полицияның функционалдық міндеттерін Өзгертуді ғана емес, оның имиджін қайта қарауды, этикалық мінез-құлық стандарттарын енгізуді және қоғаммен кері байланыс жүйесін дамытуды көздейді.

Осылайша, соңғы жылдардағы реформалар ІІМ құрылымдарын жаңғыртуға ғана емес, сонымен қатар құқықтық мемлекет жағдайында полиция қызметінің философиясын қайта қарастыруға бағытталған.

Қазақстан Республикасы Ішкі Істер Министрлігінің қазіргі құрылымы және оның функциялары

Қазіргі кезеңде Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігі ішкі қауіпсіздік пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету саласындағы міндеттердің кең ауқымына жауап беретін мемлекеттік органдардың тармақталған жүйесін білдіреді. ІІМ құрылымы басқарудың тиімділігін арттыру, функционалдық мамандандыру және қоғамдық қауіпсіздік сын-қатерлеріне жедел ден қою мақсатында бірнеше рет реформаланды.

ҚР ІІМ негізгі құрылымдық бөлімшелерінің қатарына:

- Әкімшілік полиция комитеті-қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуді бақылауды жүзеге асырады, учаскелік инспекторлардың қызметін реттейді, көші-қон, объектілерді күзету және жол қозғалысы қауіпсіздігі саласындағы жұмысты бақылайды;
- Қылмыстық полиция комитеті-жедел-ізвестіру қызметін жүргізеді, ауыр және аса ауыр қылмыстарды тергейді, қылмыстарды ашу және рецидивтік

қылмыстың жолын кесу мәселелерімен айналысады;

- Есірткі қылмысына қарсы күрес комитеті-есірткінің заңсыз айналымына байланысты қылмыстарды анықтауға, жолын кесуге және алдын алуға бағытталған қызметті жүзеге асырады;
- Төтенше жағдайлар комитеті (2020 жылға дейін ИМ құрылымында болған, қазіргі уақытта жеке ведомствоға шығарылған) — табиғи және техногендік апаттардың алдын алумен және зардаптарын жоюмен айналысқан;

Қылмыстық-атқару жүйесі комитеті (ҚАЖК) — сотталғандарды қайта әлеуметтендіру және олардың құқықтарын сақтау мәселелерін қоса алғанда, бас бостандығынан айыруға байланысты жазалардың орындалуын, сондай-ақ пенитенциарлық саясаттың іске асырылуын қамтамасыз етеді.

Функционалдық аспектіде Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдары мынадай түйінді міндеттерді орындайды:

- азаматтардың жаппай болу орындарында қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету;
- қылмыстардың, оның ішінде ұйымдасқан қылмыс және сыбайлас жемқорлық саласындағы қылмыстардың алдын алу, анықтау және ашу;
- жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету және тиісті заңнаманың сақталуын бақылау;
- қылмыстық құқық саласындағы мемлекеттік қылмысқа қарсы саясатты іске асыру және нормативтік-құқықтық актілерді әзірлеуге қатысу;
- қылмыстық жазаларды орындау және сотталғандарды ұстау жағдайларын бақылау.

ҚР ИМ-нің қазіргі заманғы құрылымы уақыттың сын-тегеуріндеріне икемді ден қоюға, цифрлық технологияларды енгізуге, азаматтардың полицияға деген сенім деңгейін арттыруға, сондай-ақ халықаралық ұйымдармен және басқа мемлекеттердің құқық қорғау органдарымен өзара іс-қимылды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Кадр саясаты және қызметкерлерді даярлау

ИМ дамуының негізгі бағыты кадр құрамының сапасын арттыру болып табылады. Ведомство ИМ Академиясымен, Қарағанды академиясымен, сондай-ақ шетелдік серіктестермен (OSCE, UNODC және т.б.) полицейлерді даярлау және қайта даярлау мәселелері бойынша белсенді ынтымақтасады. Адам құқықтары, Этика, стресске төзімділік курстары енгізілді.

Сондай-ақ, KPI жүйесіне және қызметкерлердің жұмысын бағалаудың ашық рәсімдеріне көшу жүзеге асырылуда.

ИИМ және Smart-полицейді цифрландыру

Соңғы жылдары ИИМ-де цифрлық трансформация бойынша жобалар іске асырылуда:

- бейнебақылау жүйесін енгізу ;
- қылмыстардың бірыңғай дерекқорын құру;
- электрондық хаттамалар және цифрлық құжат айналымы;
- азаматтармен өзара әрекеттесуге арналған мобильді қосымшалар.

Бұл қайта құрулардың мақсаты-полиция қызметін ашық, ыңғайлы және клиентке бағытталған ету.

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің халықаралық ынтымақтастығы

Халықаралық ынтымақтастықты дамыту Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі қызметінің маңызды бағыты болып табылады және ұлттық құқық қорғау жүйесін жаһандық құқықтық кеңістікке интеграциялауда шешуші рөл атқарады. Халықаралық ұйымдарға қатысу, бірлескен бағдарламаларды іске асыру және тәжірибе алмасу қазақстандық полицияның кәсіби әлеуетін нығайтуға ғана емес, сонымен қатар ИИМ қызметінің адам құқықтарын қорғау және қылмысқа қарсы күрес саласындағы халықаралық стандарттарға сәйкестігін қамтамасыз етеді.

Министрлік бірқатар халықаралық және өңірлік құрылымдармен белсенді өзара іс-қимыл жасайды:

- Интерпол-Астана қаласындағы ұлттық орталық бюро арқылы халықаралық қылмыскерлерді іздестіруді үйлестіру, ақпарат алмасу, трансұлттық қылмысқа қарсы күрес жөніндегі жаһандық операцияларға қатысу жүзеге асырылады;
- Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымы (ҰҚШҰ), ТМД және Шанхай ынтымақтастық Ұйымы (ШЫҰ) — осы бірлестіктер шеңберінде бірлескен операциялар іске асырылады, оқу-жаттығулар өткізіледі, сондай-ақ терроризмге, есірткі бизнесіне және экстремизмге қарсы күрес жөніндегі шаралар келісіледі;
- Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы (ЕҚЫҰ) — ПОЛИЦИЯ этикасын дамытуға, құқық қорғау жүйесіндегі гендерлік теңдікті қамтамасыз етуге және Халықпен жұмыс істеу әдістерін жаңғыртуға бағытталған бірқатар жобаларда ИИМ-нің серіктесі болып табылады;
- Еуропалық Одақ (ЕО) және Біріккен Ұлттар Ұйымы (БҰҰ) — Адам саудасына, киберқылмысқа қарсы күрес, сондай-ақ қылмыстық-атқару жүйесін реформалау бойынша бірлескен бастамалар іске асырылуда.

Бұдан басқа, ҚР ИИМ экстремизм, трансұлттық қылмыс, заңсыз көші — қон және

кірістерді жылыстату сияқты қазіргі заманғы сын-қатерлерге қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша халықаралық және өңірлік форумдарға, конференцияларға және жұмыс топтарына белсенді қатысады.

Мұндай ынтымақтастық қызметкерлердің кәсіби дамуына, озық тәжірибелер мен технологияларды енгізуге, сондай-ақ Қазақстанның қауіпсіздікті қамтамасыз етудің жаһандық жүйесінің жауапты қатысушысы ретіндегі рөлін күшейтуге ықпал етеді.

Қорытынды

Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігі Тәуелсіздік алғаннан бері трансформацияның Елеулі жолынан өтті. Кеңестік модель бойынша жұмыс істеген ведомстводан ҚР ИІМ қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге, азаматтардың құқықтарын қорғауға және халықаралық құқықтық стандарттарға сәйкестікке бағытталған заманауи институтқа айналды.

Институционалдық өзгерістерді, функцияларды оңтайландыруды, полицияның сервистік моделін енгізуді және халықаралық ынтымақтастықты дамытуды қоса алғанда, жүргізілген реформалар құқық қорғау органдары жұмысының тиімділігін айтарлықтай арттырды. Полиция қызметін ізгілендіру, процестерді цифрландыру, ашықтық пен қоғам алдындағы есептілікті күшейту бағыты ерекше маңызды болып табылады.

Осыған қарамастан, ҚР ИІМ алдында әлі де елеулі сын-қатерлер тұр: азаматтардың сенімін арттыру, жүйедегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес, кадрлық әлеуетті нығайту және киберқауіптер мен трансұлттық қылмысты қоса алғанда, қылмыстың жаңа түрлеріне бейімделу қажеттілігі. Бұл жағдайда одан әрі дамудың маңызды шарты тек техникалық және ұйымдастырушылық жаңғырту ғана емес, сонымен қатар қоғамға қызмет ету, заңдылық пен әділеттілік қағидаттарына негізделген жаңа полиция мәдениетін қалыптастыру болып табылады.

Осылайша, ішкі істер министрлігінің тұрақты дамуы ұлттық басымдықтарға да, халықаралық тәжірибеге де негізделуі тиіс жүйелі және кешенді тәсілді талап етеді. Тек осы жағдайда ғана шынымен тиімді, ашық және азаматтарға бағытталған құқық қорғау жүйесін құруға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. *Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексі.*
<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>
2. *Қазақстан Республикасының Конституциясы.*
https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution
3. *ҚР «Құқық қорғау қызметі туралы» Заңы. – 2011.*
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000380>

4. ҚР ИІМ ресми сайты – [mvd.gov.kz https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim](https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim)
5. ҚР құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы.
<https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674>
6. Қылмысқа қарсы мемлекеттік бағдарлама, 2020-2023 жж
<https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300001233>
7. Жунусов Б.Б. Реформы МВД: стратегия и практика. – Алматы: Юрист, 2021.
8. Баймуханова Г.Р. Эволюция системы правоохранительных органов Казахстана // Вестник права. – 2022. – №2.
9. Karimov T., *Police reform in Central Asia: The case of Kazakhstan* // *Central Asian Law Review*. – 2021.
10. Доклады ОБСЕ по реформированию полиции в Центральной Азии, 2020–2022.

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.